

Literární žánry lyrické, epické a dramatické

Epické útvary

a) Malá epika

Bajka – vznikla v 6. století před n. l.; za zakladatele je považován Ezop /není prokázána jeho existence/; **základem** bajky je **alegorie**, kdy **zvířata nebo zosobněné věci jednají jako lidé** a z tohoto jednání **vyplyne** nějaké **ponaučení**, či kritika chyby, která ve většině případech bývá čtenáři již známa. Jednotlivá zvířata tím získávají lidské vlastnosti, které se pro ně tímto stávají typické (např. liška je chytrá až vychytralá). V reálném světě zvířata nemusí být nositeli těchto vlastností, ale lidé jim je z nějakého důvodu (např. vizuálního) přisoudili, tyto vlastnosti jsou pak u daného zvířete zesíleny do podoby, kdy se ono zvíře stává nositelem právě této vlastnosti. Cílem bajky je kritizovat nějaké společenské nešvary, působit na lidi a vychovávat je k odstranění těchto nešvarů. Nejčastěji se tak děje humornou formou, pomocí ironie a satiry. **Jsou veršované i prozaické.**

Bajky byly původně určeny dospělým posluchačům a čtenářům, v 19. a 20. století se bajky začaly stále více posouvat do dětské literatury.

Zajímavostí je, že útvary podobné bajkám se vyskytují jak u jihoamerických Indiánů, tak afrických domorodců, tyto bajky, ačkoli nebyly vzájemně ovlivněny, mají společné rysy.

b) Střední epika

- **Báje (mýtus)** – příběh, do něhož lidé dávných dob vtiskli své představy o vzniku světa a člověka, o přírodních jevech, o životě pozemském i posmrtném; pokus o výklad světa, přírodních jevů; hrdinové = bohové
- **Pohádky (báchorka)** – krátký fiktivní příběh s nepravděpodobným dějem, ve kterém se objevují nadpřirozené bytosti (čert, víla, obr, čarodějnice), fantastické předměty (sedmimílové boty, kouzelný ubrousek, oslík), magická čísla (3, 7, 9), shodná úvodní a závěrečná formulace (Bylo, nebylo .... A žily šťastně až do smrti...)

Původně se jedná o **lidový žánr**, nejčastěji **psaný v próze**. O pohádkách panuje značně **zkreslená představa**, že byly určeny jen dětem a že **musí vždy končit dobře**. Řada **autorských** nebo **lidových** nemá šťastný konec př. **Malá mořská víla - Hans Christian Andersen**. Tyto pohádky byly jakýmsi vzorovým příběhem o lidských vlastnostech.

- **Pověst** – epický útvar lidové slovesnosti. Běžně se vyskytuje **prozaicky i epicky ztvárněna**. Jádrem příběhu může být **pravdivé**, avšak díky ústnímu převyprávování je příběh kvůli **dramatičnosti a líbivosti značně dokrášlen**, proto **ztrácí na věrohodnosti**. Pověsti tak mohou být brány jako **historické zdroje jen s rezervou**. **Druhy pověstí**.
- **Povídka (milostná, historická, dobrodružná, fantazijní,...)** – **prozaický útvar**, rozsahem kratší než román. Hlavními rysy jsou **jednoduchý děj a neměnnost charakteru hlavní postavy**. **Kořeny**

Komentář [JK1]: •Autoři bajek:

- **Ezop** – asi 6. století př. n. l., starověké Řecko, nedoložen
- **Bidpai** – domnělý staroindický mudrc
- **Marie de France** (1135–1200), Francie
- **Jean de La Fontaine** (1621–1695), Francie
- **Ivan Andrejevič Krylov** (1769–1844), Rusko
- **Franz Kafka** (1883–1924)
- **George Orwell** (1903–1950)
- Čeští představitelé
- **Sofie Podlipská** (1833–1897)
- **Karel Václav Rais** (1859–1926)
- **Václav Říha** (1867–1937)
- **Ivan Olbracht** (1882–1952)
- **Jiří Žáček**

Komentář [JK2]: Autoři pohádek a pohádkové soubory:

- **Tisíc a jedna noc**
- **Charles Perrault** (1628 - 1703)
- **Kocour v botách**
- **Šípková Růženka**
- **Popelka**
- **Sněhurka**
- **Červená karkulka**
- **O perníkové chaloupce**
- **Hans Christian Andersen** (1805 - 1875)
- **Císařovy nové šaty**
- **Princezna na hrášku**
- **Ošklivé káčátko**
- **Císařův slávik**
- **Statečný cinový voják**
- **Křesadlo**
- **Malá mořská víla**
- **Bratři Grimmové** (1785 - 1863)
- **Jeníček a Mařenka**
- **Šípková Růženka**
- **Popelka**
- **Sněhurka**
- **Carlo Collodi** (1826 - 1890): **Pinocchio**
- **Lewis Carroll** (1832 - 1898)
- **Alenka v říši divů**
- **Za zrcadlem**
- **Oscar Wilde** (1856 - 1900)
- **Slávik a růže**
- **Selma Lagerlöfová** (1858 - 1940)
- **Alan Alexander Milne** (1882 - 1956): **Medvídek Pú**
- **Antoine de Saint-Exupéry** (1900 - 1944): **Malý princ**
- Čeští:
- **Božena Němcová**
- **Karel Jaromír Erben**
- **Jiří Mahen**
- **Jan Drda**
- **Miloš Macourek**
- **Jan Karafiát: Broučci**
- **Václav Čtvrtek: Rumcajs**
- **Karel Čapek**

Komentář [JK3]: Druhy pověstí:

1. místní (o **hradu**, kapliče, studánce...)
2. historické (minulost národa)
3. o výjimečných lidech
4. **heraldické** (o **erbech**, znacích)
5. démonické (o **vodníku**, **polednici**...)
6. **současné** (městské, moderní)
7. **legendární**, je tu pravdivá postava, která je známa

sahají do dávných dob vypravěčské tradice, ale za dobu vzniku povídky jako žánru se považuje počátek 19. Století

- **Novela** – (italsky novinka) **prozaický žánr kratšího nebo středního rozsahu**. Soustřeďuje se na **jeden poutavý příběh**, který podává **dramaticky bez zbytečného popisu a vedlejších epizod a končí výrazným často překvapivým závěrem (pointou)**. Postavy se v novele **nevyvíjejí**. Tento žánr je typický např. pro **umělecký směr novoklasicismus (z konce 19. století a prvních dvou desetiletí 20. století)**. Od povídky a od románu se liší tím, že se soustřeďuje na jeden jednoduchý, ale poutavý a nápaditý příběh. Tomu se věnuje dramaticky, sevřeně, stupňuje ho až do překvapivého dějového zvratu (tzv. bod obratu), který je základem kompozice novely, a do závěrečné pointy. Přes kořeny ve starší (antické i mimoevropské) tradici je za zakladatele žánru i označení pokládán italský renesanční Giovanni Boccaccio, autor sbírky sta novel (z dnešního pohledu ve sbírce převažují spíše povídky), nazvané Dekameron. Toto dílo bylo mimořádně vlivné a významné a termín i forma se proto brzy rozšířily (dalším významným renesančním dílem je sbírka Příkladných novel Miguela Cervantese či Canterburské povídky Geoffreyho Chaucera). Po skončení renesance nastal v žánru výrazný útlum. Novela se do centra dění znovu dostává v preromantismu (Chateaubriand - *Atala*), a romantismu (Puškin - *Kapitánská dcerka*), realismu (Guy de Maupassant - *Miláček*), i v literatuře dvacátého století (Stefan Zweig, Ernest Hemingway, Solženicyn). K vrcholným česky psaným novelám patří *Babička* od Boženy Němcové, novoklasicistní *Krysař* Viktora Dyky či prózy Arnošta Lustiga.

a) Velká epika

- **Epos** (řecky slovo, řeč, vyprávění) – **rozsáhlá, veršovaná, prozaická, epická skladba s bohatým dějem (obsahuje několik dějových linií)**. Obvykle popisuje **životní příběhy významných osobností žijících v dávných dobách a jejich výjimečné činy**. Mnohé vznikaly i po staletí, byly dotvářeny a obměňovány. Jedním z nejznámějších eposů jsou **Ilias a Odyssea od Homéra**. **Epos o Gilgamešovi** - líčí osudy Mezopotámského krále Gilgameše. Ten vykonal mnohé velkolepé činy a toužil se stát nesmrtelným. Teprve na konci svého života zjišťuje, že člověk nemůže dosáhnout nesmrtelnosti, může však přežít v paměti lidu tím, co dokázal. |

Bylina je ruská lidová lyrickoepická píseň, která oslavuje hrdinu – bohatýra.

Rozdělení eposů. Eposy mýtické, hrdinské a historické (eposy ve vlastním slova smyslu) byly často po mnoho století předávány ústně (buď jako vyprávění anebo jako zpěv za doprovodu hudebních nástrojů) a mnohdy ani není znám autor jejich zápisu. Eposy zbylých skupin můžeme označit jako *umělé* - většinou je znám jejich autor a na jejich vývoji se nepodílela ústní lidová slovesnost.

- **Román** – **prozaický epický žánr, smyšlené vyprávění, dlouhý vývoj románu se výrazně projevil na proměnlivosti jeho struktury**. Uvádí se, že by měl obsahovat minimálně 40 000 slov, ale nejedná se o závazné pravidlo. Často **rozvíjí příběh několika směry, zachycuje více hlavních postav a mnoho postav vedlejších**. Termín román pochází ze **středověku**, kdy se pojmem „*conte roman*“ (**románské vyprávění**) začala v **románsky**

Komentář [JK4]: Podle povahy postav, o kterých eposy pojednávají, je můžeme rozdělit na:

- **mýtický epos** – jeho představitelé jsou bozi a mýtické postavy (např. babylonský *Enúma eliš*)
- **hrdinský epos** – pojednává o lidských hrdinech nezaznamenaných historií (např. řecká *Odyssea*)
- **historický epos** – jeho hrdiny jsou historické postavy (např. německá *Píseň o Nibelunzích*)
- **dvorský epos** – vypráví o životě vysoké šlechty ve 12. a 13. století (např. *Tristan a Isolda*)
- **duchovní epos** – vychází z náboženských námětů (např. Dante: *Božská komedie*)
- **romantický epos** – epos s fantastickou a emocionální složkou (např. Byron: *Don Juan*)
- **moderní epos** – označení pro rozsáhlý román z moderní doby (např. Joyce: *Odysseus*)
- **didaktický epos** – označení pro epos s poučným charakterem (např. Dante: *Božská komedie* - duchovně-didaktický epos)

mluvících zemích označovat literární díla psaná v národním jazyce (*místo tehdy běžné latiny*).

Lyrické útvary

- **Píseň** (*světská, duchovní, lidová, pracovní, umělá, strofická, milostná*) – útvar, který je psán ve verších a je určen ke zpěvu. Počátky v ÚLS.
- **Elegie** (*z řeckého elegos = žalozpěv*) – skladba charakteristicky zádušného až smutného rázu
- **Óda** (*hymnus*) – oslavná lyrická báseň nebo hudební skladba. Jako první byl tento útvar použit ve starověké poezii a měl svou pevnou strukturu. Byl složen ze tří částí: strofy (*sloka*), antistrofy (*epifora*) a epódy (*závěrečná část antického chóru*). Oslavuje hrdinu, předmět, osobu, vlast, moudrost, lásku, ... V hudbě se óda objevuje v 16. století, svého nejčastějšího užití doznává v době baroka.
- **Epigram** – krátká satirická báseň (*často má jen dva verše*), která úsečně sděluje nápad či myšlenku a snaží se například upozornit na nějaký problém. Známým českým autorem epigramů byl například K. H. Borovský, zakladatelem tohoto žánru byl římský satirik Martialis.
- **Epitaf** (*z řeckého epitafos – náhrobní nápis*) – nachází se většinou na památnících ne na náhrobních kamenech, setkáme se s ním již od středověku ale hlavně v období renesance

Komentář [JK5]: opakování slov na konci verše

Komentář [JK6]:
Pokrok
Svět se mění podle lidí
a ti se ani nezastydí.

Komentář [JK7]:
Demokratický
Nechod' Vašku s pány na led,
mnohý příklad známe,
že pán sklouzne a sedlák si
za něj nohu zláme.
(Karel Havlíček Borovský: *Epigramy*)

Lyricko – epické útvary

- **Balada** – původně epická, později lyricko-epická báseň s ponurým, tragickým dějem a zejména koncem. Děj se obvykle obtáčí okolo viny z porušení mravních principů, za což neodvratně následuje trest. Balady mají prudký dějový spád a bohatý často zkratkový dialog. Původní balady jsou lidové, náměty jsou většinou čerpány z legend, kde vystupují hrdinové s nadpřirozenými silami. Balady mohou být: lidové (*baroko*), umělé (*od konce 18. stol.*). Ve dvacátém století získává balada sociální nádech: místo nadpřirozených jevů se jako zlo objevuje nespravedlnost společenského zřízení či nespravedlnost sociální. U Bezručů jsou to majitelé dolů (Rotschildové, Larischové), u Jiřího Wolкера továrníci jako zosobnění nespravedlivého společenského zřízení, kterými jsou dělníci vykořisťováni. Druhy balad – jejich autoři.
- **Romance** – literární žánr je lyricko-epická báseň, většinou o lásce (nejenom mezi lidmi, ale i k vlasti, národu, atd). Na rozdíl od balad nemá pochmurný nebo tragický děj. Romance v hudbě představuje obvykle volnou lyrickou hudební skladbu..
- **Poéma** – rozsáhlá báseň, která v moderní poezii nahradila epos. Poemou nazýváme básnickou povídku, tj. rozsáhlejší epickou nebo lyricko-epickou skladbu. Je delší než báseň. Mnohdy převládají lyrické složky nad těmi epickými. Skládá se většinou z několika zpěvů. Poemy byly hojně skládány v období romantismu. Tento termín pochází z ruštiny. Je to rozsáhlá báseň, jejíž děj bývá potlačen na úkor líčení citů, dojmů a nálad. Je rozšířena zejména v ruské romantické literatuře.

Komentář [JK8]: *Klasická balada*
• Karel Jaromír Erben - *Kytice z pověstí národních* (sbírka)
• František Ladislav Čelakovský - *Toman a lesní panna* (balada)
• Jan Neruda - *Balady a romance* (Neruda záměrně nerozlišuje mezi baladou a romancí)
Moderní balada
• Petr Bezruč - *Kantor Halfar, Maryčka Magdónova* (sociální balady)
• Jiří Wolker - *Balada o snu, Balada o námořníku*
Známi světoví tvůrci
• Francois Villon - *Závěť* (zvláštní forma, tzv. *villonská balada*)

Dramatické žánry

- **Tragédie** – (z řec. *tragóidiá* – zpěv kozlů, *tragos* – kozel, *óidé* – zpěv) je forma dramatu s vážným obsahem. Hrdina se obvykle dostane do neřešitelného konfliktu s vlastním osudem, v marném boji následně podléhá a je dohnán k záhubě. Vznik i rozvoj tragédie do své plné šíře se uskutečnil v antické Řecku a Římu. Aristotelova *Poetika* obsahuje teoretickými poznatky a vývojový přehled tragédie.
Struktura tragédie podle Aristotela:
  1. expozice
  2. kolize
  3. krize
  4. peripetie
  5. katastrofa
- **Komedie** - je literární nebo dramatický útvar, který vždy skončí šťastně. Opak tragédie. Humorný nadhled nad lidskými slabostmi a lidskou nedostatečností. Základními aspekty tohoto útvaru jsou humor spolu s komikou. Problémy hrdiny se podaří nakonec vyřešit a vše se v dobré obrátí.
- **Fraška** - (z lat. *farsum*, *franc*, *farse*, z italského *farsa* – žert) je žánrový typ komedie, která pracuje především s nadsázkou.
- **Činohra** - klasická divadelní hra, jež často zobrazuje nějaké vážné společenské, obecně lidské či mezilidské vztahy a problémy, jenž nemusí vždy končit tragicky, může se jednat i hry v žánru komedie apod.; **činohra** – zjednodušeně řečeno: **divadelní hra o činech a skutcích lidí**. Důraz na autorovo pojetí, řešení konfliktu i psychologické prokreslení postav.
- **Revue** - zábavné pásmo, výpravná show složená z hudebních a tanečních výstupů.
- **Muzikál – syntetický dramatický žánr, jenž spojuje literaturu, hudbu a tanec**. Slovo muzikál má vícero významů a může označovat též muzikálový film (tj. filmovou adaptaci muzikálu coby dramatického díla) anebo divadelní inscenaci muzikálu, případně též muzikálové divadlo jako druh divadla (vedle činohry, opery a baletu). Všechny tyto významy slova muzikál je nutno rozlišovat.